

ЧОВЕК НА ВОЛЯТА, ЧОВЕК НА ДЕЛОТО

Животът, мечтите и делото на цар Фердинанд (26.02.1861, Виена – 10.09.1946, Кобург)

Доц. Георги Кокеров

(Публикувано през 1998 г. в алманаха "Света гора" по случай годишнина от смъртта.)

*“Може съвременниците да ме проклинат,
но поколенията ще ме оценят по заслуги”*
(Думи, приписвани на Херострат)

Малко са личностите в българската история, представяни само с най-черни тонове и жестоки, зловни суперлативи. По наше мнение, те са трима: цар Фердинанд, д-р Васил Радославов и проф. Александър Цанков. Ясно е, че такива големи политици, известни интелектуалци и способни държавници могат да имат някакви пропуски и грешки в дейността си (кой ли ги няма?), но грехове и престъпления към България и българите наистина нямат. Оценката на живота и дейността на цар Фердинанд и В. Радославов и до днес е в духа на британската и френската политика към България след двете световни войни.

Една от известните европейски аристократични фамилии е на Кобургите, която има повече от четиристотингодишна история. В средата на деветнадесети век представители на тази фамилия са в царстващите домове на Белгия, Великобритания, Бразилия, Португалия.

Княз Август Сакс Кобург Гота и Кохари има майка унгарка от най-богатия унгарски род Кохари. През 1843 г. на 25 годишна възраст се оженва за 26 годишната княгиня Клементина, дъщеря на краля-гражданин Луи Филип. Тя е високообразована, интелигентна жена с проникателен ум и забележително разбиране на европейската политика и дипломация. Респектира всички дворове и политици в Европа със своето богатство, твърд характер и големи амбиции. Всичко това е придружено с високо образование и широк интелект. Наричана е от брат си дук Д'Омал – Клементина Медичи.

Княгиня Клементина и княз Август имат двама сина и две дъщери, които не задоволяват майчините амбиции. Княгинята вече почти се е примирила с неинтересната старост, която я очаква, когато на 26.02.1861 г. в двореца Кобург във Виена ражда син-изтърсак. Синът получава името Фердинанд Максимилиан Карл Леополд Мари Сакс Кобург Гота и Кохари. Баща му по това време води скучния живот на австрийски генерал, командир на пехотен полк. Има огромно богатство от майка си. Княз Август знае, че за него няма и не може да се намери трон в Европа или другаде по света. Княз Фердинанд израства под непрестанните грижи, зоркото око и възпитанието на майка си. От най-ранна възраст княгиня Клементина формира характера на сина си в духа на строг католицизъм и аристократизъм. Още от детските си години Фердинанд има самочувствие на потомък на два от най-старите царстващи двора в Европа — Кобургите и Бурбоните. Получава прекрасно образование, което подкрепено от неговите индивидуални способности формира сериозен специалист по естествознание. Висшето виенско общество има твърде резервирано отношение към младия княз Фердинанд. Причините за това са неговите непознати за аристократите съвършенства и изключителните му интелектуални способности. А това винаги е причина за завист, зловни приказки и скептични подмятания.

Въпреки всичко аристократите забелязват и признават неговия блестящ ум, широката обща култура и забележителния талант в естествените науки. На 18-годишна възраст става почетен член на Германското орнитологично дружество за особено ценните изследвания на флората и фауната на Бразилия (която посещава с брат си Август в 1879 г.) и Сев. Африка, описани в монографията "Itinera principum S. Coburgi", написана на латински език, използван от големите учени в научните трудове.

Постъпва на военна служба в австроунгарската армия през 1880 г. и става подпоручик-хусар. Интелигентността му позволява да овладее военното дело и по познаване на уставите, наставленията и другите документи на австроунгарската армия няма съперници в полка. Достатъчно добре усвоява службата и стрелбата с огнестрелно оръжие. Има проблеми с ездата. По това време ездата и действията с кон са основен елемент в професионалната подготовка на офицерите и недоброто владение на коня се смята за професионален недостатък. Една от причините за това е, че княз Фердинанд твърде рано заболява от подагра, която периодически му носи неприятни и тежки страдания. Колегите от полка се отнасят с разбиране към този проблем на младия им приятел. Император Франц Йосиф, който сам е много добър строеви офицер и прекрасен ездач злъчно и саркастично се отнася към споменатия проблем на младия кобургски княз. И тогава, и по-късно винаги търси възможности да се подиграва с княз Фердинанд и да го поставя в неудобни положения пред много хора, което е причина за сериозни преживявания на княза¹.

През 1883 г. Фердинанд представя кобургския двор на коронацията на император Александър III в Москва. Тогава се запознава с княз Александър I. Двата младежи си допадат по характер и разбирания. Това създава условия за откровеност и в един от разговорите княз Александър казва: „**Приятелю, не ви пожелавам да сте княз на България. Това е най-тежката и неблагоприятна служба.**” Тези думи се оказват и точни, и пророчески. След немного време княз Александър не се доверява на българските политици и е принуден да абдикира. Княз Фердинанд има по-добър шанс и по-добра съдба (за известно време разбира се).

В разгара на българската криза на 01.11.1886 г. III Велико народно събрание избира тричленна делегация, която да намери подходящ кандидат за българския престол. На 26.11.1886 г. делегацията се свързва с княз Фердинанд, който приема предложението. Император Франц Йосиф одобрява решението му, но го задължава да подаде оставка и да напусне военната служба. През юни 1887 г. III Велико народно събрание избира за Княз на България Фердинанд. По този начин се разрешава българската криза и се създават условия за стабилност и вътрешно политическо спокойствие. Намира се твърда гаранция за Съединението².

Княз Фердинанд пристига в България и на 02.08.1887 г. полага клетва пред Великото народно събрание съгласно чл. 34 от Търновската конституция. С пристигането на княз Фердинанд се повишава кредитния рейтинг България и доверието на чуждите политически и финансови сили към страната започва да расте. За това княз Фердинанд използва и личното си богатство.

Признаването на княз Фердинанд от великите сили се спира от твърдата отрицателна позиция на руския император Александър III. Руската дипломация официално непрекъснато работи за свалянето на княз Фердинанд.

През юли 1892 г. френският журналист Гастон Калмет се среща с княза и води продължителен разговор с него и в статия във в. „Фигаро“ го нарича „Човек на волята,

¹В много публикации това се използва като сериозен аргумент, че цар Фердинанд няма способности на офицер и военачалник. На всички привърженици на това мнение ще кажем, че император Франц Йосиф заема австроунгарския престол 68 години (1848 — 1916). Армията, която той командва губи всички войни. Цар Фердинанд активно участва в създаването и подготовката на българската армия, която не е победена на бойното поле.

² Съгласно Топханенския акт от 24.3.1886 г. управител на Източна Румелия може да бъде само „князът на България“.

човек на делото"³. Европейските политици по това време са очаровани от интелекта, способностите и политическия такт на княз Фердинанд.

През 1892 г. князът се среща с Бисмарк в Мюнхен. Бисмарк го съветва да бъде предпазлив в политиката и да не се опитва да плува срещу течението: да се държи само на повърхността. Най-големият му съюзник е времето — силата на навика. „Избягвайте всичко, което би могло да дразни враговете ви... С течение на времето светът ще свикне да ви гледа на българския престол"⁴.

Княз Фердинанд мисли да се жени, но определено безпокойство му създава чл. 38 от конституцията, който повелява, че престолонаследникът трябва да е православен християнин. Българското общество е толкова очаровано от младия монарх, че без особена трудност се свиква на 13.05.1893 г. IV Велико народно събрание, което изменя чл. 38.

Избраницата е Мария Луиза, дъщеря на Пармския дук, който по майчина линия е внук на френския крал Карл X, от Орлеанския клон на Бурбоните. Родена е през 1870 г. Остава на 12 години без майка. Възпитана е в строг католицизъм. Владее прекрасно пет езика и свири много добре (над средно равнище) на пиано и китара. На 20.04.1893 г. княз Фердинанд и Мария Луиза се венчават в Пианоре, Италия. Младоженците са поздравени с телеграма от султан Абдул Хамид, в която се признават заслугите на княза за укрепване на вътрешната сигурност в България.

На 18.01.1894 г. в София се ражда престолонаследникът, който е кръстен с католически ритуал и получава името **Борис Луи Робер Пиер Станислав**.

На 01.10.1894 г. в двореца Ливадия в Крим умира внезапно император Александър III, след кратко заболяване. Новият император е благосклонно настроен към България и цар Фердинанд, но поставя твърдо условие — за да бъде признат княз Фердинанд от Русия престолонаследникът трябва да приеме православието. Покръстването е извършено от Доростолочервения митрополит Григорий на 02.02.1896 г. Кръстник е руският император, представен от княз Голенищчев-Кутузов — правнук на знаменития пълководец. Заради покръстването папа Лъв XIII отлъчва княз Фердинанд от църквата. Русия признава българския княз и след няколко месеца всички европейски държави я последват. Князът искрено вярва, че покръстването на престолонаследника носи полза и бъдещи успехи на България и българския народ. След отлъчването казва: „Моят поглед се насочва от днес към златната зора на Изтока. Тая зора ще свети над моя дом и над нашето дело в България."⁵ За съжаление отношението на Русия не е искрено и скоро се променя.

През 1897 г. по покана на султан Абдул Хамид отива в Цариград на официално посещение и се проявява като изключително способен, тънък и ловък дипломат. Уговаря своя сюзерен да приеме българския орден „Свети Александър" — колие с брилянти. Никой от турските султани не е приемал и слагал чужд орден. Абдул Хамид нарушава тази традиция.⁶

Княз Фердинанд проявява прозорливост и умение при решаването на офицерския емигрантски въпрос. Среща упоритата съпротива на военния министър полк. Рачо Петров, който смята емигрантите за престъпници, национални предатели и продажници, които не могат да служат в българската армия. За тази своя позиция той е принуден да подаде оставка и да излезе в запаса като генерал-майор. Новият военен министър полк. Никола Иванов решава въпроса. Емигрантите се завръщат и постъпват на служба в българската армия като получават полагащото им се старшинство. Князът смята, че всички офицери ще бъдат лоялни към България и честно ще спазват военната

³ Калмет Гастон. Статия във в. „фигаро", юли 1892 г.

⁴ Мадол Х.Р. Фердинанд — цар на българите. С. Карина М. 1992, с. 36.

⁵ Йовков Ив. Кобургът. С. Партиздат, 1980, с. 135 — 136.

⁶ Радев Н. Посещението на НЦВ княз Фердинанд в Цариград и Цетина. Юбилеен сборник на Царя-отец Фердинанд I по случай 70-годишнината му. С. 1931. с. 64-69.

клетва, законите и военните устави. За съжаление той се лъже в някои от тях, какъвто е ген. л-т Радко Димитриев.

За княз Фердинанд България става отечество и той приема проблемите на българския народ. Националното обединение на българския народ става основно съдържание на живота му. Основният проблем на националното обединение е въпросът с българите в Македония. Смята, че македонският въпрос може да се реши благоприятно за България и македонските българи чрез уния (с Рим) на българската православна църква в Македония. Унията би отслабила влиянието на Екзархията и Русия върху македонския проблем. От друга страна ще се засили интереса на светия престол и католическите държави, подписали Берлинския договор ще се заинтересуват от националното обединение на България.

През 1908 г. се създават условия за отмяна на части от Берлинския договор. С участието на княз Фердинанд правителството избира момент и на 22.09.1908 г. във Велико Търново е обявена независимостта на България. Българският монарх получава титлата „Цар на българите“, което означава цар на всички българи, където и да се намират те. Това е важна стъпка по пътя към националното обединение.

Цар Фердинанд обръща особено внимание на армията и военното строителство. С негово участие се превъоръжава българската армия с най-модерната за времето магазинна пушка Манлихер, обр. 1888 и 1895 г. В българската армия висш принцип става да се приемат на въоръжение най-модерното и съвременно оръжие и бойна техника.

Особено внимание обръща на подготовката и възпитанието на офицерите. Познава всички юнкери от Военното училище и има лични впечатления за качествата и способностите на всеки. По-нататък следи службата на всеки офицер. Чете атестациите на всички офицери и проверява доколко са съзнателни, усърдни и честни командирите при атестирането на подчинените си. По такъв начин проверява двама офицери. Благодарение на тази система по времето на цар Фердинанд и по-късно до 09.09.1944 г. в българската армия няма случаи на невярна или неточна атестация. Основният принцип в развитието на офицерите са личните качества и старшинството на випуските и във всеки випуск.

Принципите и традициите, заложили в развитието на офицерите позволяват да се развият само способните, интелигентните, знаещи и можещи офицери. Ходатайствата и протекциите са абсолютно непознати. Бъдещето в службата зависи само от способностите и качествата на офицера. Така се създава съвременна, силна и боеспособна армия, можеща да осигури политиката на държавата и да защити националните интереси в осъществяването на националните идеали и националното обединение на всички българи.

Българските офицери получават висше военно (генералщабно) образование в генералщабните академии на Русия, Белгия, Франция, Италия. В германската академия не се изпращат български офицери, защото в нея учат турски офицери, а Турция се смята за бъдещ противник във войната за национално обединение.

Цар Фердинанд е очарован от всички превозни средства с изключение на оседлания кон. През 1910 г. той е първия монарх, летял с аероплан на Световното изложение в Брюксел.⁷ Особена страст на цар Фердинанд са железниците. Той е един от инициаторите за създаването на Ориент експрес. Според него ж.п.транспорт е основния вид транспорт, който трябва да стига до всяко кътче на земята. Активно участва в обсъждането на проектите на ж.п.линии.

В България никога не са преследвани друговеци и всички малцинствени групи винаги са живяли в разбирателство, дружба и уважение с българите. У нас никога не е съществувал малцинствен въпрос. Определена заслуга за това има и цар Фердинанд. И

⁷ Констант Стивън. Фердинанд Лисицата. С. 1992. с. 211.

днес България е остров на етническо спокойствие и толерантност между всички етноси сред бурния Балкански полуостров.

На 11.07.1911 г. се свиква V Велико народно събрание, което прави нови изменения на конституцията, свързани с обявяването на България за царство. Изменен е и чл. 17. Много години социалистическите историци твърдят, че с това изменение се засилва „личния режим на цар Фердинанд“, което е чиста пропаганда⁸. Почти всички, които твърдят това не са чели Търновската конституция (!!!)

През 1912 г. се създават условия за война с Османската империя и за освобождаването на Македония и Тракия. На 17.09.1912 г. България и нейните съюзници обявяват война на Османската империя и на 5 октомври започват бойните действия. Светкавичните действия на българската армия в Източна Тракия смайват Европа и света. **Стремителното настъпление на III армия е спряно от нейния командващ ген. л-т Р. Димитриев — известен руски агент. По-късно същият като командващ обединените I и III армии проваля успешния щурм на Чаталджанската позиция и с това подкопава успешното завършване на войната през ноември 1912 г⁹.**

След няколкомесечна обсада на 13.03.1913 г. е превзета силно укрепената крепост Одрин. Цар Фердинанд поздравява победителите с кратката изразителна и съдържателна телеграма. „Сърадвам вашите успехи. Фердинанд.“ Тази телеграма и много други документи, създадени от него, както и разговорите му показват прекрасно владеене на българския език и тънкостите му. Предлага названия на местности, които веднага влизат в употреба — Ситняково, Враня, Евксиноград.

⁸ Ще приведем пълния текст на чл. 17 и чл. 18 от Търновската конституция:

Чл. 17. Царят е представител на държавата във всичките ѝ сношения с другите държави. **От негово име правителството преговаря и сключва с други държави договори, които се утвърждават от Царя.** (курс. наш — бел. авт.). Тия договори се съобщават от министрите на Народното събрание щом интересите и сигурността на страната допускат това (чл. 92 от Конституцията). Обаче договорите за мир, търговските, както и всички договори, които налагат разходи на държавата или съдържат изменения на съществуващите закони или засягат публичните или гражданските права на българските поданици, стават окончателни само след приемането им от Народното събрание. В никой случай тайните постановления на един договор не могат да унищожават явните му постановления.

Чл. 18. Наредбите и разпорежданията, които излизат от Царя имат сила в такъв случай, когато те са подписани от надлежните министри, които приемат на себе си всичката за тях отговорност. (Български конституции и конституционни проекти. ДИ „Д-р Петър Берон“, 1990, с. 21-22.)

Изводите предоставяме на нашите читатели.

⁹ И досега не е изяснена докрай дейността на ген. л-т Р. Димитриев през Балканската война. Историците само обясняват действията му “post factum”, без да търсят причинно-следствената връзка между събитията и последствията Той спира настъплението на III армия, тъй като според него са свършили запасите от продоволствие и боеприпаси на войските, а складовете са далече от войските в тила. Ще покажем, че това не е така. Съгласно Устава за полевата служба в българската армия от 1912 г. във войските има подвижни източници на продоволствие и фураж — дивизионен продоволствен транспорт, полкови обоз, ротна кухня и неприкосновен запас на войника (оръдието). Продоволствието е ешалонирано (разпределено) по следния начин: две дажби неприкосновен запас в раницата на войника, една дажба в ротната кухня, две дажби в полковия обоз и четири дажби в дивизионния транспорт — общо продоволствие за 9 денонощия. Артилерията и кавалерията взят фураж по същите норми. Боеприпасите са ешалонирани така, че от дивизията до войника (оръдието) да има не по-малко от 500 патрона (снаряда); от тях 150 патрона в раницата на войника и 1 боекомплект в раклите на оръдието. (Вж Крапчански В. и др. Кратък обзор на бойния състав, организацията и мобилизацията на българската армия от 1878 до 1944 г. С. ДВИ. 1961). При подобно разпределение на запасите са абсолютно несъстоятелни твърденията, че III армия не могла да продължи настъплението си поради липса на продоволствие и боеприпаси. Освен това са пленени огромни количества продоволствие и фураж при Люлебургас, Сейдлер и пр. и много артилерия с боеприпаси. Това е сериозен аргумент, който досега не е използван никъде при анализа на действията на ген. л-т Р. Димитриев.

Нека нашите читатели сами преценят доколко „Радкото“ е верен на военната клетва и на България и кому служи като проваля есенната кампания на 1912 г.

След блестящата Балканска война и победния Лондонски мирен договор настъпва катастрофата, причинена от печалните събития около Втората Балканска война. И досега сериозни изследователи упрекват цар Фердинанд, без да се съобразяват с действията на правителствата на Гешов-Данев и на Ст. Данев (след 01.06.1913 г.) и не задават въпроса: **защо действията на тези двама политици не винаги са съобразени с интересите на България, но винаги са по волята на Русия?**

При започване на Първата световна война България остава неутрална и в продължение на една година води сериозно проучване, за да определи коя от воюващите групировки най-добре ще помогне на нашите национални интереси. За съжаление политиката на Русия е срещу България и почти насила я вкарва във войната на страната на Централните сили, през цялото царуване на цар Фердинанд Русия твърдо, методично и последователно работи срещу него и срещу България.

След влизането на България във войната българската армия провежда няколко бляскави кампании. През 1916 г. спира стремителното си настъпление на гръцката граница и това спасява съгласенските войски от пълно унищожение. Това е съгласно стратегическите съображения на Германския генерален щаб, според който трябва да има Македонски фронт, за да отвлече сили на Съгласението. Цар Фердинанд не успява да използва докрай влиянието си в Берлин и Виена, за да измени положението и с това хода и края на войната на Балканите.

При излизането на България от войната след Солунското примирие цар Фердинанд е принуден да абдикира. Това му съобщава Ал. Малинов. В последния разговор царят му казва: „Тогава (1908 г. — бел. на авт.) ме направихте цар, а сега ме изгонвате като бясно куче!“⁹ Много искреност, много болка, мъка и горест има в тези думи, които характеризират силата на момента и голямата отговорност за съдбата на България и българите, лежаща върху плещите на цар Фердинанд. Стоящ на най-високото място в конституционната монархическа система, той събира само мълниите на недоволството и гръмовете на народния гняв. Няма власт и възможност да измени положението, да помогне на недоволните.

След абдикацията живее в Кобург и се отдава на любимото си влечение — изследване на природата. По време на германската революция (1918 — 1919 г.) войнишкият комитет в Кобург го посещава и членовете му казват, че го познават като приятел на бедните и отрудени хора. След този случай аристократите започват да го наричат „червения монарх“.¹⁰

Въпреки голямото му желание не може да посети България. (на фотографията Цар Фердинанд I, 1928 г.)

Поддържа връзки със синовете и дъщерите си. След смъртта на цар Борис мълчи няколко дни и става много затворен и необщителен. Когато научава за разстрела на сина си княз Кирил произнася думите „Всичко наоколо ми рухва“ и още повече се

¹⁰ Мадол Х. Р. Пос. съч. с. 134.

затваря в себе си. Последните четири години води затворен живот, разхожда се и много малко говори. Умира в пълно съзнание и преди да издъхне пита ген. Петър Ганчев¹¹ „Кога заминаваме за България?“¹²

¹¹ Ганчев, Петър Ганчев (8.1.1874, В. Търново — 1951.) — български офицер Завършва Военното училище (1893), Николаевската академия на ГЩ (1903). Служи в ГЩ, военен аташе в Берлин, военен представител на германската Главна квартира през Първата световна война. Уволнен (1919). Придружава цар Фердинанд в изгнание.

¹² Ганчев, Петър Ганчев (8.1.1874, В. Търново — 1951.) — български офицер Завършва Военното училище (1893), Николаевската академия на ГЩ (1903). Служи в ГЩ, военен аташе в Берлин, военен представител на германската Главна квартира през Първата световна война. Уволнен (1919). Придружава цар Фердинанд в изгнание.